

МІСЦЕВІ УРЯДНИКИ У СУДОВИХ ЗЕМЕЛЬНИХ СПРАВАХ У ВЕЛИКОМУ КНЯЗІВСТВІ ЛИТОВЬСЬКОМУ У ПЕРІОД ДІЇ ПЕРШОГО ЛИТОВЬСЬКОГО СТАТУТУ

В статті аналізується Перший Литовський статут як ключовий сегмент права власності на шляхетські маєтки та землі. Розглядається процедура вирішення маєткових спорів у Великому князівстві Литовському.

Ключові слова: Перший Литовський статут, Велике князівство Литовське, право власності на землю, судові маєткові спори.

In the article the first Lithuanian Statute as a key segment of ownership of the noble estates and land. We consider the procedure in mayetkovykh disputes in the Grand Duchy of Lithuania.

Key words: First Lithuanian Statute, the Grand Duchy of Lithuania, land ownership, legal disputes estates.

Питання земельної власності та землеволодіння у Великому князівстві Литовському (ВКЛ) складають ключовий сегмент економічного розвитку ранньомодерної держави. У Першому Литовському Статуті (далі – І ЛС) [1] детально прописані усі складові набуття, тримання, володіння та розпорядження шляхетськими маєтками та землями. В статтях І ЛС кодифіковано й на правовому рівні узагальнено практику поземельних відносин у ВКЛ, що складалася на основі звичаєвого права, великокнязівських грамот, рішень станово-представницьких з'їздів, постанов Панів-Рад ВКЛ тощо упродовж XIV – першої третини XVI ст.

Поточна практика дії «земельних» статей І ЛС вимагала ефективного вирішення різного роду маєткових спорів, які постійно виникали у шляхетській корпорації землевласників й землеутримувачів. Як результат, упродовж дії І ЛС усталилася процедура вирішення маєткових спорів у судовому порядку, де великий князь литовський посідав ключове місце. Саме він був останньою інстанцією винесення вироку або призначення розгляду тієї чи іншої справи. Утім, низка процесуальних процедур покладалася на великокнязівських суддів, призначуваних господарем для розгляду конкретної справи. Вагому роль відігравали також свідки з числа місцевої шляхти, а також пани радні, які були присутні під час винесення вироку великим князем. Саме роль/фактор указаних урядників й складає об'єкт даного дослідження.

Для ефективно вирішення поземельних спорів господар практикував направляти на місце суперечки своїх підданих – великокнязівських урядників, яких уповноважував розсудити за нормами діючого права той чи інший спір щодо землі чи маєтності. Яскравим прикладом може слугувати судова справа за 1553 р., коли Сигізмунду II Августу скаржився волинський зем'янин Микита Кутровський на справців мит волинської та підляшської комор Олехна та Івана Борзобагатих про те, що митники «через стародавнє границі квалтовне землі, поля, дубровы и сеножаты именья его Кутрова отнимают и ку имень своему Галичаном приворочают». До того ж насильне відібрання Кутровського маєтку супроводжувалося постійними наїздами на прилеглі володіння Микити Кутровського: «и также дей квалтовне частокрот на тые землі его выежджают, врадниковъ, слугъ и людей его кутровскихъ побили и поранили, и многие шкody и грабежи починили и тепер дей чинят» [2, S. 1]. Відповідно до норм права Микита Кутровський «их листы нашими позовными перед знаку права позывают», прагнучи притягти кривдників до розгляду судової справи на «рок певный». Проте митники на час розгляду справи перебували у Вільності, тому за другим призначенням року Борзобагати-Красенські зобов'язувалися вивести своїх суддів. Утім й цього разу митникам завадили «державні» справи й доручення короля («нижли они на он час за некоторыми послугами нашими для потреб замков украинских на то рок за комиссиями зложоных на оный кгрунт земляный, где ся розницы деют, сами выехати и судей своих вывести не могли») [2, S. 5–6]. Зважаючи на вагомі причини, Сигізмунд II Август відстрочив розгляд судової справи на іншу дату, яка мала припасти на день «святое нарoження панны Марии» 1552 р.

Вислухавши аргументи Микити Кутровського, великий князь литовський дав дозвіл позивачу вивести на спірні землі своїх суддів, і разом із суддями Борзобагатих-Красенських вирішити всі суперечки щодо земель. У разі неявки суддів однієї з двох сторін Сигізмунд II Август своїм листом зобов'язував господарського дворянина Федора Бокія, а також суддю Володимирського повіту Волчка Якимовича та волинського зем'янина Григорія Сенютича Ляховицького розглянути справу Микити Кутровського й винести відповідний вирок «вводле обычаю и права посполитого статуту земского». До того ж у випадку не змоги якогось судді приступити до виконання своїх обов'язків, позивача або відповідаюча сторона могла замінити такого («тогда он себе на место того иного, хто похочет, того мает судею с руки свое взяти, который такуюю ж моц будет мети и то справовати») [2, S. 5–6].

Таким чином, даний документ дає чітке уявлення про механізм здійснення розгляду судової справи про земельні спори, коли місцевим урядникам (господарський дворянин, володимирський повітовий суддя), а також суддям двох сторін надавались повноваження у межах дії І ЛС виносити відповідні вирок. Тому тут роль «судової бюрократії» була на доволі високому рівні, адже їй надавались повноваження виступати гарантом права й виносити вирок у непростих справах.

Важливу інформацію про роботу королівських суддів містить, зокрема, комісарське рішення від 6 липня 1543 р. на скаргу господарських підданих маєтків Чернчі Городка та Маневичів на дії князя Федора Андрійовича Сангушковича. Сигізмунд I Старий доручив холмському військовому, любомському старості Миколаю Грабю та ковельському, мельницькому, вижовському, милянському та фалілейському старості Богдану Михайловичу Семашку винести вирок про земельні спори князя з королівськими підданими маєтків господарського домену. Для цього великий князь наказав суддям виїхати до своїх маєтків Чернчі Городка та Милянничів, де саме й чинив кривди королівським підданим князь Ф.А. Сангушкович. Головною задачею суддів було визначення кордону («границы») між маєтком Карасин князя та Чернчі Городка й Милянничів короля: «з ыменя его Карасина осмотрети и справедливое розознане о кгрунт того именя, маючи Б(о)га и справедливост перед очима своими, вчинити» [3, K. 1]. Приїхавши на місце земельних суперечок, королівські судді відразу звернулися до луцького старости (саме на території Луцького повіту розташовувалися маєтності короля) князя Андрія Михайловича Кошарського, який був урядником королівських маєтків, й той вже супроводив їх до місця знищення межових знаків. Сюди ж прибув і князь Федір Сангушкович, де у його присутності королівські судді розпочали опитувати свідків. Королівські піддані Чернчі Городка й Маневичів свідчили про те, що піддані Ф.А. Сангушковича зіпсували межові знаки й силою відібрали їхній острів Дубровицю. Князь же свідчив, що то був його острів, а чернчгородські й маневичські піддані короля самі навмисне зіпсували межові знаки й знищили знаки, якими позначалися кордони. Мало того, за словами Сангушковича, королівські піддані нанесли свої знаки на його володіння. Після опитування свідків судді оглянули кордон й межові знаки, якими розмежувались володіння. Королівські піддані представили суддям речові докази (грані на деревах), якими ще здійснив розмежування маєтків князь Костянтин Острозький через своїх комісарів панів Михайла Семашковича, Степана Воропайовича та князя Василя Сокольського. Ф.А. Сангушкович наполягав на своєму, переконуючи суддів у тому, що ніяких комісарів не було й відповідно не було здійсненне розмежування за наказом князя К. Острозького. На такі аргумент королівські піддані повідомили суддям, що після розмежування маєтків комісари видали їм межовий лист, який, однак, згорів під час одного з татарських нападів на Волинь. Як доказ цього, королівські піддані скласти присягу («шапку ставили»), що за нормами ранньомодерного права й звичаїв була прямим доказом. На дії чернчгородців й милянців князь Ф. Сангушкович «на сведчество того заходцы слати не хотел», що й послужило для суддів ключовим аргументом у винесенні рішення на користь королівських підданих: «А так мы, видячи справедливост подданных короля его м(ил)д(о)сти и выведавши от обаполных соседов тамошних, маючи Б(о)га и справедливост пред очима своими, а злща бачачи на то, иж кн(я)зь староста володимирский самъ сведчество на тых

подданных своих выдал, што они не з уряду, але злодейским обычаем тыи границы клали, подданных короля его м(н)л(о)сти при тых гарницах их есмо zostавили, и межы старыми их гранми новыи границы им есмо казали позначити. А по болотом копцы по грудом казали есмо покопати» [3, К. 4–5].

Таким чином, призначені великим князем литовським судді відповідно до його інструкції («маючи науку короля его милости») та норм ІЛС зобов'язувалися вирішити важливу для короля справу. Суддям, окрім досконального знання права, звичаїв, потрібно було здійснювати й заходи по збору свідчень шляхом опитування підданих двох сторін, а також перевірки документів та доказів, які часто суперечили й приводили до утруднення винесення вироку. Тому на королівських суддів покладалася вельми важлива й відповідальна справа.

Низкою своїх вироків великий князь литовський наказував місцевим урядникам «чинити справедливість» згідно зі статутом ВКЛІ, що було прямим обов'язком для воєвод, старост, намісників та господарських урядників. Наприклад, вироком від 19 жовтня 1547 р. Сигізмунд II Август наказував новгородському воєводі пану Олександру Івановичу Ходкевичу, який одночасно суміщав уряди берестейського старости, а також віленського, остринського та книшинського державці, винести вирок у справі князя Івана Васильовича Полубенського з берестейськими зем'янами Станіславом Войтеховичем, Мацеєм Стоцьким та Авгуштином Глебовським Хмілевцями про «земляні шкоди» останніх в маєтку Опілля князя: «переходечи чез границу имения его Ополья земли его власные того имения на колко десят бочок кгвалтовне забрали и розробили, и некоторые дей с них на тых же землях дома поселили» [4, К. 2]. А 11 серпня 1546 р. великий князь литовський доручив своїм урядникам князю Андрію Семеновичу Одинцевичу та Лукашу Федоровичу Безьському розібратися у справі господарського зем'янина Миколи Миколайовича Юшкевича із Юрієм Миколайовичем Будилою про напади останнього на Недрошленський маєток Юшкевича [5, Р. 38–40]. У березні 1547 р. за дорученням господаря віленський воєвода й канцлер ВКЛІ пан Ян Юрійович Глебович виніс вирок по скарзі господарської боярині Віленського повіту Петрової Остиковича Ганни на віленського боярина Ольбрахта Сляжаковича про чоловіка Гринеля Дашковича з землею. За результатом розгляду справи вирок віленського воєводи був на боці Петрової Остиковича Ганни, яка склала присягу, а О. Сляжакович не зміг представити письмових свідчень, які б вказували на право володіння чоловіком з землею [5, Р. 91–93]. Подібні приклади можна наводити й далі.

Таким чином, діяльність великокнязівських урядників у сфері розгляду судових справ про маєткові спори у Великому князівстві Литовському була важливою складовою під час проходження служби при дворі великого князя литовського й при сумлінному виконанні доручень господаря могла закласти фундамент для кар'єрного зростання та/або нарошування земельних володінь.

Джерела та література

1. Первый Литовский Статут (1529 г.) / С. Лазутка, И. Валиконите, Э. Гюдавичус. – Вильнюс: Margi rastai, 2004. – 522 с. – Библиография в сносках и в конце книги, 77 иллюстр
2. Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie (далі – AGAD). – Archiwum Potockich z Radzyna (далі – APR). – F. 334. – Sygn. 417.
3. AGAD. – Zbiór Dokumentów Pergaminowych. – Dz. X. – Sygn. 4803.
4. AGAD. – Archiwum Radziwiłłów. – Dz. III. – Sygn. 1.
5. Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 234 (1546–1548): 19-oji Teismų bylų knyga (XVI a. pabaigos kopija). / Parengė I. Valikonytė, S. Viskantaitė-Saviščenienė, L. Steponavičienė. – Vilnius, 2009. – P. 38–40.

УДК 94(478)

В. Константинов

ВЛИЯНИЕ КАЗАЦКО-ТАТАРСКИХ НАБЕГОВ НА СОСТОЯНИЕ МОЛДАВСКОГО КНЯЖЕСТВА ВО ВРЕМЕНА ПРАВЛЕНИЯ ШТЕФАНА ТОМШЫ II

Козацькі набіги на османські території та татарські набіги на польські території завжди мали важливе значення у польсько-османських відносинах. Молдавські землі, які користувалися подвійним польсько-османським сюзеренітетом, встановленим в кінці 16 століття та молдавські господарі відігравали посередницьку роль у цих відносинах. У статті розглядається вплив козацьких та татарських набігів на Молдавське князівство у часи правління Штефана Томши II.

Ключові слова: козаки, татари, Константин Могила, Єремія Могила, Штефан Томша II, сюзеренітет.

Cossack raids on Ottoman territory and Tatar raids on Polish territory have always been important in the Polish-Ottoman relations. Moldovan land, which enjoyed double Ottoman suzerainty Polish-established in the late 16th century and Moldovan hosts played a mediating role in this relationship. In the article the influence of Cossack and Tatar attacks on Moldovan principality during the reign of Stefan Tomshy II.

Key words: Cossacks, Tatars, Constantine Tomb, Tomb Jeremiah, Stefan Tomsha II suzerainty.

Набеги казаков на османские территории и татаров на приграничные польские территории которые имели место в первой половине второго десятилетия 17 века имели огромное значение на польско-османские отношения. В свою очередь молдавским господарям к тому времени отводилась важная посредническая роль в польско-турецких отношениях, в рамках так называемого двойного сюзеренитета польско-османского установленного в конце 16 века. Тогда на молдавский престол армией Яна Замойского был установлен Еремия Могила. Эта система не просуществовала так долго. Уже в конце 1611 года Константин Могила, сын Еремии, был свергнут с престола а на его место турки посадили Штефана Томшу II. Акция турецких властей была воспринята крайне враждебно в Польше и уже в скором времени польскими властями была организована экспедиция с целью вернуть на молдавский престол Константина Могила а вместе с ним и польское влияние в Молдавию.

Однако польская кампания по возвращению Константина Могила на молдавский престол кончилась полным провалом. Османская армия явно превосходила польскую, руководимую Стефаном Потоцким зятем Еремии Могила. Польская армия застигнутая врасплох была полностью разбита, а польские правители поспешили сделать козлом отпущения Потоцкого хотя кампания была тщательно подготовлена вместе с польным гетманом Жолкиевским да и сам король был в курсе всех деталей кампании, не говоря о том что он давал советы как действовать в той или иной ситуации¹².

Состояние войны между молдавским господарем и Польским королевством продлилось до начала октября когда был заключен договор который по сути прекращал военные действия как с одной так и другой стороны. Хотя надо признать что заключенный договор был скорее всего перемирием.

Отношения между молдавским господарем и польскими правителями будут и в дальнейшем очень не простыми, а напряженность в этих отношениях продлится до конца первого правления Томши в Молдавии, в середине 1616 года. Масло в огонь будут подливать и нескончаемые набег татаров на польские территории и казаков на территории Османской Империи.

¹² Valentin Constatinov, Bitwa pod Sasowym Rogiem i jej wpływ na stosunki polsko-osmańskie w 1612 r, w Wybrane problemy historii wojskowej. W panczerzu i mundurze, red. naukowa Karol Kościelniak i Zbigniew Pilarczyk, Toruń, 2004, str.101-127.